

Joost van den Vondel (16587-1679), *Lucifer*

Vragen en opdrachten voor de leerlingen

Afbeelding: Portret van Vondel door Philip de Koninck. (Publiek domein)

Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:J_vondel.jpg

1. We worden vandaag de dag voortdurend geconfronteerd met goed en kwaad. Het goede is positief en het kwade is negatief. Enkele voorbeelden. De Verenigde Staten streven het goede na en Rusland vormt een bedreiging voor de hele wereld. President Biden is eerlijk en hij meent het goed, maar Poetin is de incarnatie van de leugen en het kwaad. De paus van Rome is een symbool van goedheid, maar de taliban in Afghanistan wil alleen maar het kwade voor de mensen. Verdraagzaamheid is goed en onverdraagzaamheid is fout. We keuren systematisch het ene goed en het andere af. In veel films, volksverhalen (bv. sprookjes) en romans is er sprake van de goeden en de slechten. Overal in de wereld kom je goed en kwaad tegen. Kun je daar nog meer voorbeelden van geven?

2. Waar komt het onderscheid tussen goed en kwaad eigenlijk vandaan? We denken daarbij automatisch aan de wereldgodsdiensten, waarin de tegenstelling tussen goed en kwaad telkens duidelijk aanwezig is. Ook in het christendom is de strijd tussen goed en kwaad een belangrijk thema. In het eerste boek uit de Bijbel, *Genesis*, is al sprake van de 'boom van de kennis van goed en kwaad'. Wat weet je daarover? Het onderstaande schilderij van de Vlaamse schilders Jan Brueghel de Oude en Peter Paul Rubens kan je inspireren om deze vraag te beantwoorden.

Bron:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Brueghel_de_Oude_en_Peter_Paul_Rubens_-_Het_aards_paradijs_met_de_zondeval_van_Adam_en_Eva.jpg (Publiek domein)

Wat wordt hier afgebeeld? Wie zijn die mensen? Waarom zitten ze in een prachtige natuur met allerlei diersoorten? Wat doen ze eigenlijk? Wat zullen de gevolgen zijn van hun handelen? Enz.

3. Hoe is het zover kunnen komen, dat de eerste mensen op aarde hun paradijselijke toestand zelf om zeep hebben geholpen? Hoe komt het eigenlijk dat de zondeval, een tragische gebeurtenis met verstrekkende gevolgen voor alle mensen, heeft plaatsgevonden? Over die voorgeschiedenis gaat het toneelstuk *Lucifer* van Joost van den Vondel uit 1654. Volgens dat stuk is er een opstand en een oorlog in de hemel voorafgegaan aan de zondeval. In het toneelstuk komen we daar alles over te weten. Maar wat weet je daar nu al over? Wat is er eigenlijk gebeurd volgens jou? Wat is het verschil tussen een engel en een duivel? Ken je enkele namen van engelen? En van duivels?

4. We beginnen nu met onze lectuur van het stuk, dat zich afspeelt in de hemel. Lees eerst de samenvatting van de inhoud van Vondel zelf op pagina 9. Dit zijn de personages:

Belzebub ('heer der vliegen'), Belial ('verachtelijke') en Apollion, ('bederver, vernietiger'): drie engelen, die ontevreden zijn over de gang van zaken.

Lucifer ('drager van het licht'): een aartsengel, die de stadhouder, dat wil zeggen de hoogste ambtenaar, de plaatsvervanger van God is in de hemel.

Luciferisten: de volgelingen van Lucifer.

Gabriël: aartsengel en boodschapper van God (vertegenwoordigt Gods wil).

Michaël: aartsengel en hoofd van het Goddelijke leger (vertegenwoordigt Gods almacht).

Uriël: schildknaap (assistent) van Michaël.

Rafaël: aartsengel en beschermengel (vertegenwoordigt Gods goedheid).

Rei van engelen: een groep trouwe engelen, die samen in koor commentaar geven bij de gebeurtenissen.

Eerste bedrijf

5. Situering. Lucifer heeft de opdracht gegeven aan Apollion om op verkenning te gaan in het Aards Paradijs en verslag uit te brengen van zijn verkenningstocht. De engel Belzebub vertelt dat Belial, een andere engel, is gaan kijken waar Apollion blijft. Apollion komt aan met een tak van de levensboom in de hand. Hij brengt verslag uit van zijn reis en spaart daarbij geen details over Het Aards Paradijs en de door God geschapen mensen Adam en Eva.

6. Vragen en opdrachten bij het Eerste Bedrijf.

- Waarom zou Apollion een tak van de levensboom meegebracht hebben?
- Hoe reageert Belzebub bij het zien van die tak?
- Ga na hoe Apollion zijn reis beschrijft volgens het traditionele beeld van het heelal, met negen concentrische hemelkringen en de aarde als middelpunt (geocentrisme).

Schema huius præmissæ diuisionis Sphærarum .

Afbeelding: *Geocentrisch model van de kosmos.* (Publiek domein)

Bron: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Geocentrisme#/media/Bestand:Ptolemaicsystem-small.png>

Op deze afbeelding is de aarde het middelpunt van het heelal. Daaromheen draaien achtereenvolgens de Maan ('luna'), Mercurius, Venus, Zon ('solis'), Mars, Jupiter ('Iovis) en Saturnus. Daarna komt het firmament, waarin de vaste sterren en de sterrenbeelden zich bevinden. Nog verder is het zogenaamde Primum Mobile, dat 'eerste beweger' betekent, en helemaal bovenaan is het Empyreum, de woonplaats van God (in het Latijn staat er: 'Coelum Empireum Habitaculum Dei': 'de vurige hemel, woonplaats van God').

- Hoe beschrijft Apollion het Aards Paradijs (de natuur, de lucht, enz.)?
- Hoe beschrijft hij de mensen op aarde?
- Waarom besteedt hij zoveel aandacht aan de schoonheid van Eva?
- Waarom zijn de mensen gelukkiger dan de engelen?
- Waaruit blijkt dat God de mensen heeft verkozen boven de engelen?
- Welke plechtige boodschap brengt Gabriël aan alle engelen?
- Waarom zou dit bedrijf afgesloten worden met een reizang van engelen?
Wat is de bedoeling van hun loflied?

Tweede bedrijf

7. Situering. Nu verschijnt Lucifer, Gods Morgenster, op zijn wagen. Hij heeft de boodschap van Gabriël begrepen en geeft de indruk zich, weliswaar met tegenzin, bij de bedoeling van God met de schepping van de mens neer te leggen. Maar dan komt Belzebub olie op het vuur gieten...

8. Vragen en opdrachten bij het Tweede Bedrijf.

- Waaruit kun je afleiden, dat Lucifer zich gekrenkt voelt? Welke uitspraak klinkt daarbij hypocriet?
- Met welke woorden stelt Belzebub de schepping van de mens voor als een degradatie van de engelen? Wat is het effect van die woorden op Lucifer?
- Op welke manier probeert Belzebub Lucifer nog meer op te hitsen? Welke retorische vragen stelt hij daarbij?
- Met welke redenering probeert Lucifer zijn verzet te rechtvaardigen?
- Lucifer legt zijn bezwaren voor aan Gabriël. Wat begrijpt hij niet in het besluit van God?
- Hoe reageert Gabriël op de bezwaren van Lucifer?

- Verklaar de dubbelzinnigheid in de woorden van Lucifer: 'Er zal scherp op gelet worden.' (v. 562)
- Belzebub is nu in staat om Lucifer tot het afleggen van een eed te bewegen. Verklaar.
- Nu komen opnieuw Apollion en Belial ten tonele. Wat zal hun taak zijn?
- De rei van engelen, waarmee dit bedrijf afgesloten wordt, is opgesteld als een dialoog met een vraag en een antwoord. Verklaar.

Afbeelding: *Lucifer op zijn strijdwagen, die voortgetrokken wordt door een leeuw (symbool van de hoogmoed) en een draak (symbool van de nijd). Links onderaan worden Adam en Eva verjaagd uit het Paradijs.* Illustratie uit de eerste uitgave van de *Lucifer* (1654). (Publiek domein)

Bron: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:EngravingLucifer1654.jpg>

Derde bedrijf

9. Situering. De rei van engelen gaat in dialoog met de aanhangers van Lucifer, de Luciferisten. Maar het is een dovemansgesprek. De opstand wordt voorbereid.

10. Vragen en opdrachten bij het Derde Bedrijf.

- Apollion en Belial vinden dat het de goede kant opgaat met het verzet. Waaruit blijkt dat?
- Uit het gesprek van Belzebub met de Luciferisten komt zijn schijnheiligheid duidelijk tot uiting. Verklaar.
- De tussenkomst van aartsengel Michaël brengt geen rust bij de Luciferisten. Waarvoor waarschuwt hij hen?
- Als Lucifer ten tonele verschijnt, vinden Belzebub en de Luciferisten dat hij het verzet moet leiden. Lucifer aarzelt aanvankelijk, maar geeft dan toe. Welke drogredenen gebruikt hij daarvoor?
- De Luciferisten zingen een strijdlid, terwijl de rei van engelen tevergeefs een klaaglied aanheffen. Wat is hun boodschap?

Vierde Bedrijf

11. Situering. De strijd wordt voorbereid. Rafaël doet nog een laatste poging om te onderhandelen met Lucifer en om hem ervan te overtuigen dat Gods genade nog mogelijk is, maar tevergeefs

12. Vragen en opdrachten bij het Vierde Bedrijf.

- Wat is de boodschap van Lucifer tot de Luciferisten?
- Welke argumenten gebruikt Rafaël om Lucifer te overtuigen van zijn ongelijk? Wat biedt hij Lucifer aan? Hoe reageert Lucifer daarop?
- Waartoe roept Rafaël de rei van engelen op?

Vijfde Bedrijf

13. Situering. De strijd is gestreden en Lucifer is verslagen. Maar dan komt Gabriël met de mededeling dat Lucifer zich gewroken heeft op de mens.

14. Vragen en opdrachten bij het Vijfde Bedrijf.

- Hoe heeft Lucifer de mens ten val gebracht?

- Wat gaat er nu met de mens gebeuren? Heeft de mens nog kans op een verlossing van de duivel?
- Wat bedoelt de rei van engelen met de aanspreking van de 'Verlosser, die de kop van de duivel zult vermorzelen' op het einde van het stuk?

15. Lucifer is een 'treurspel' naar het voorbeeld van het antieke drama volgens de Aristotelisch-Griekse traditie. Ga na of de volgende eigenschappen van de antieke tragedie hierop van toepassing zijn. Raadpleeg daarvoor het *Algemeen Letterkundig Lexicon* op de website van de *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren*. Zie: https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/

1. Het toneelstuk is opgebouwd in vijf bedrijven, die overeenkomen met de vaste opeenvolging van de expositie (situatieschets), de intrige (verwikkeling), de climax (het opvoeren van de spanning tot het hoogtepunt), de catastrofe (ontknoping) en de peripetie (de wending en de afwikkeling).
2. Het voldoet aan de drie eenheden: de eenheid van handeling, van tijd en van plaats. Handeling: er mag maar één handelingsverloop zijn. Tijd: alles verloopt binnen de 24 uur. Plaats: de handeling speelt zich af op één plaats. Gebeurtenissen van belang die zich elders voordoen, kunnen bijvoorbeeld door een bode worden verteld.
3. Belangrijke momenten in de structuur van het drama zijn: het motorisch moment (het moment waarop de aanzet tot de climax wordt gegeven, de gebeurtenis die het verhaal echt op gang brengt) en de peripetie (de beslissende wending, bv. het moment waarop de voorspoed in tegenspoed verandert).
4. De bedrijven worden telkens afgesloten door een 'koorlied' (rei), dat bestaat uit strofen. Soms is de rei een beurtzang tussen twee groepen van het koor. De reien geven commentaar op de gebeurtenissen.
5. De inhoud gaat over een serie van fatale gebeurtenissen, die de held overkomen door zijn overmoed, door een tragische vergissing of de werking van het noodlot en die leiden tot zijn totale ondergang.
6. De hoofdfiguur is een tragische held, die streeft naar geluk, maar die ten onder gaat door zijn eigen falen.
7. Het stuk moet medelijden en vrees opwekken bij de toeschouwer, zodat hij een catharsis (letterlijk: zuivering) ondergaat. De toeschouwer, die meeleeft met de tragische held, zit in het spanningsveld van vrees en medelijden met de held en wordt daardoor gezuiverd.

8. Het drama is geschreven in alexandrijnen: zesvoetige jamben, die bestaan uit 12 à 13 lettergrepen, veelal met een korte pauze na de derde versvoet, bv. 'Mijn Belial ging heen / op lucht en vleugels drijven' (vers 1). Paarsgewijze rijmen. De reizangen hebben geen alexandrijnen, maar drie- of viervoetige jamben.
9. Het thema is universeel en van alle tijden.
10. Het werk behoort tot de wereldliteratuur.

16. In 2022 verscheen *De duivel in de Nederlandse literatuur* door Bas Jongenelen. De auteur bespreekt in dit boek tien soorten werken uit de Nederlandstalige literatuur waarin duivels een rol spelen. De eerste categorie zijn verhalen over het ontstaan van de duivel. (Daartoe kunnen we ook de *Lucifer* rekenen.) De tweede categorie zijn verhalen waarin verschillende soorten duivels een rol spelen. De derde categorie gaat over kinderen van de duivel. De vierde vertelt hoe de duivel je tot het kwaad verleidt en hoe hij je tegenwerkt. De vijfde gaat over de verblijfplaats van de duivel, de hel. Heksen, tovenaars, duivelaanbidders en magische krachten staan centraal in de zesde categorie. De zevende categorie gaat over het oproepen van en het omgaan met de duivel. In de achtste categorie vinden we het Faust-motief: iemand verkoopt zijn ziel aan de duivel in ruil voor iets anders. Bezetenheid door de duivel is het hoofdthema van de negende categorie en in de tiende categorie gaat het over nepduivels, mensen die doen alsof ze de duivel zijn.

In de canon van de Nederlandstalige literatuur is er alvast nog één ander werk waarin de duivel een belangrijke rol speelt: *Mariken van Nieumeghen*. Kun je nagaan hoe de duivel daarin wordt voorgesteld en hoe hij daarin als literair personage functioneert?

17. De problemen van goed en kwaad zijn natuurlijk nooit weg geweest uit de literatuur, maar vandaag de dag zijn ze wel manifest aanwezig, bijvoorbeeld in de *Harry Potter-romans* van J.K Rowling. Kun je nagaan welke rol goed en kwaad in die boeken spelen en door wie en op welke manier daarin de rol van de duivel wordt vertolkt?

18. Wat is het hoofdthema van de *Lucifer*?

19. In 2023 ontstond in België een sociaal conflict tussen de directie van de winkelketen Delhaize en het personeel van verschillende vestigingsplaatsen in België. De directie wilde een aantal winkels verkopen aan zelfstandige ondernemers. Ze beloofde dat iedereen onder dezelfde voorwaarden aan het

werk zou kunnen blijven, maar de vakbonden vreesden, dat de werknemers minder zouden gaan verdienen na de overname. Dat leidde tot stakingen en een boycot van de bevoorrading van de winkels. Details over dit conflict kun je hier vinden: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/dossiers/2023/04/sociale-onrust-bij-delhaize/>

Er zijn opvallende overeenkomsten tussen dit sociaal conflict en de ontevredenheid van de Luciferisten over de beslissingen van God. Kun je enkele overeenkomsten opnoemen? Op die manier wordt duidelijk, dat het thema van de *Lucifer* nog altijd brandend actueel is. Kun je bijvoorbeeld de onderstaande punten van overeenkomst aanvullen?

- Delhaize: de directie kondigt aan dat een aantal vestigingsplaatsen overgenomen zullen worden door zelfstandigen.
- Luciferisten:
.....
- Delhaize: de werknemers vrezen op termijn minder goede arbeidsvoorwaarden.
- Luciferisten:
.....
- Delhaize: de werknemers zijn jaloers op de winsten die door de aandeelhouders worden gemaakt.
- Luciferisten:
.....
- Delhaize: de werknemers trekken ten strijde tegen Delhaize door te staken en de bevoorrading van de winkels te blokkeren.
- Luciferisten:
.....

Vul deze lijst zelf aan met meer overeenkomsten. Je mag natuurlijk ook de (grote of kleine) verschillen aangeven. Ook een vergelijking met de herhaalde stakingsacties van de piloten van Ryanair in België is mogelijk.

20. Wat we tijdens de lectuur van de *Lucifer* vaak vergeten is, dat het een echt toneelstuk is en geen 'leesdrama'. Maar behalve dat ene zinnetje ('Het toneelstuk speelt in de hemel') geeft Vondel geen regieaanwijzingen. Kun je je inbeelden op welke manier het stuk in een theater ('op de planken') zou kunnen worden gespeeld? Hoe zou je bijvoorbeeld de hemel op het toneel ruimtelijk kunnen voorstellen? Hoe zou je de personages kleden? Welke achtergrondmuziek en andere geluiden zou je willen gebruiken? Op *Youtube*

kun je een aantal fragmenten van theateruitvoeringen vinden, bv. die van het Publiekstheater uit 1980, waarin de acteurs als het ware zweven op schommels en trapezes. Zie:

<https://www.youtube.com/watch?v=30mB8jHcB14&list=PLKYS2yXwS4mM-BAkPRAMOc86lbFrtY2Fg&t=7s>

Wat vind je van de encenering van deze opvoeringen? Komen ze tegemoet aan je eigen voorstelling van het stuk en aan je verwachtingen?

Afbeelding: *Opvoering van de Lucifer door het Residentie Toneel in Den Haag in 1940.*

Bron: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Lucifer_\(toneelstuk\)#/media/Bestand:Lucifer1940.jpg](https://nl.wikipedia.org/wiki/Lucifer_(toneelstuk)#/media/Bestand:Lucifer1940.jpg)

21. Bekijk de volgende twee picturale voorstellingen van de val van de opstandige engelen. De eerste behoort tot de renaissance en de tweede tot de barok. Beschrijf wat je op de schilderijen ziet. Welke afbeelding geeft volgens jou het best de strijd weer, zoals die in het toneelstuk van Vondel wordt beschreven? Motiveer je keuze.

Afbeelding: *De val van de Opstandige Engelen* door Frans Floris (1554). (Publiek domein)
Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frans_Floris_-_The_Fall_of_the_Rebellious_Angels_-_WGA7947.jpg

Afbeelding: *De Val van de Opstandige Engelen* door Luca Giordano (1665). (Publiek domein)

Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luca_Giordano_-_The_Fall_of_the_Rebel_Angels_-_Google_Art_Project.jpg

22. Sommige literatuurkenners vinden dat Vondel weliswaar een groot dichter is, maar dat hij als dramatisch auteur tekortschiet. Deze kritiek vinden we bijvoorbeeld bij de theaterdeskundige R.L. Erenstein: 'Als barokkunstenaar gaf Vondel zich met graagte over aan de retoriek en met zijn overdadig taalgebruik uitte hij zijn emoties en gevoelens in een rijkdom van beelden, die in een regen van klanken over de hoofden van de arme toeschouwers werd uitgestort. In vaak lange, epische verhandelingen laat Vondel op het toneel een bode verslag uitbrengen van de vele gebeurtenissen die achter het toneel hebben plaatsgevonden, maar die voor het dramatische gebeuren eigenlijk veel belangrijker zijn dan het verslag daarvan. Veel spanning gaat daardoor in een voorstelling verloren. Een behoefte om in zijn drama's ook nog plaats in te ruimen voor didactische bespiegelingen maakt het voor het publiek – en in het bijzonder voor een hedendaags publiek – steeds moeilijker iets van zichzelf in het vertoonde te herkennen en met gepast plezier toe te zien en te luisteren. Je zou haast van een soort anti-drama kunnen spreken, omdat de verzen volgestopt worden met beelden die de intensiteit moeten vergroten, maar in feite niet meer zijn dan een opeenstapeling van variaties op een thema, die de dramatische ontwikkeling in de weg staan en een preektoon in de hand werken. In zo'n geval luistert het publiek naar fraaie redevoeringen op een verheven toon voorgedragen, zonder dat deze enig inzicht verschaffen in de innerlijke beweegredenen van de personages voor hun handelingen. De verzen worden onspeelbaar en voor deze drama's is slechts plaats in een stil studeervertrek, waar de aandachtige lezer, z'n eigen tempo bepalend, van Vondels meesterschap over de taal kan genieten.' (R.L. Erenstein, 1973, p. 93-94.)

Met name richt deze kritiek zich op de bodeverhalen. Zo zit de toeschouwer bijvoorbeeld vier bedrijven lang te wachten op het dramatische hoogtepunt: de beslissende confrontatie tussen de goede en de slechte engelen. Maar dan blijkt dat het gevecht buiten de scène heeft plaatsgevonden. Je zou dat kunnen vergelijken met voetbalfans, die niet aanwezig kunnen zijn bij de finale van de wereldcup en achteraf op de televisie alleen maar de uitslag en wat commentaar te horen krijgen zonder beeldverslag. Dat moet wel heel frustrerend zijn!

Ben je het eens met deze kritiek? Motiveer je antwoord.

23. Het toneelstuk van *Lucifer* is het drama van een gedwarsboomde ambitie. Als je het stuk in de hedendaagse tijd zou willen laten spelen, zou je bijvoorbeeld de volgende situatie kunnen uitwerken.

Mr. Hodson, directeur van een groot Amerikaans bedrijf met een aantal vestigingen in Europa, denkt eraan om met pensioen te gaan. Het hoofd van de vestigingen in Europa, Mr. Ledroit, is ervan overtuigd dat hij de toekomstige directeur van het moederbedrijf zal worden, en dus van het geheel van de onderneming. Zijn medewerkers en niet het minst zijn vrouw, nog ambitieuzer dan hijzelf, rekenen er vast op dat hij zal slagen. Ze zouden het hem niet vergeven als iemand anders zou worden aangewezen. De Europese directeur is er toch niet helemaal gerust in. Een tijd geleden is een jonge Duitse ingenieur in dienst genomen en die maakt een blitzcarrière. Hij staat bovendien duidelijk in de gunst van de Amerikaanse baas.

Op een dag komt er een uitnodiging uit Amerika voor een belangrijke vergadering. Mr. Ledroit meent te weten waarover het zal gaan en vertrekt met blij gemoed naar Detroit. Hij is er vast van overtuigd dat Mr. Hodson hem zijn beslissing zal meedelen dat hij met pensioen wens te gaan en hem tegelijk zal verzoeken om algemeen directeur te worden.

Dan komt de grote dag: de directeur deelt Mr. Ledroit mee dat hij inderdaad van plan is met pensioen te gaan, maar dat hij besloten heeft... de Duitse ingenieur op zijn post te benoemen! Bovendien draagt hij de totaal uit het lood geslagen Europese baas op om, met heel zijn staf, onder de Duitser te gaan werken.

We kunnen ons de ontgoocheling, de vernedering, de verbittering en de woede van Mr. Ledroit levendig voorstellen. Hij heeft zijn hele leven in dienst gestaan van het bedrijf. Hij heeft zich vaak bijna een burn-out gewerkt als het erop aankwam het bedrijf vooruit te helpen. Hij is altijd loyaal geweest tegenover het bedrijf, ook toen de headhunters hem voor de concurrentie probeerden in te halen. Hij is bovendien mateloos ambitieus en, naar hij meent, terecht: mensen met zijn mogelijkheden worden niet elke dag geboren. Hij vindt het bovendien bijzonder vervelend voor zijn medewerkers. En wat zal zijn vrouw zeggen?

Wat zal Mr. Ledroit nu doen? Hoe zullen hij en zijn medewerkers reageren? Zullen ze zich bij de feiten neerleggen? Zullen ze de Duitser in diskrediet proberen te brengen? Of een soort staatsgreep uitvoeren binnen het bedrijf? Of zullen ze zich afscheuren van het moederbedrijf en een genadeloze concurrentiestrijd beginnen? Dit gegeven zou nu verder dramatisch uitgewerkt kunnen worden.

(Naar G. Claeys, in J. Uyttendaele e.a., *Taalboek 6*. Handleiding. Leuven: Wolters, 1995, p. 166-167.)

Opdracht. Herschrijf zelf de inhoud van de *Lucifer* in een hedendaags verhaal, waarin de grote thematische lijnen van het toneelstuk worden gevolgd.

24. Er wordt vaak gesuggereerd, dat Vondel met de *Lucifer* zijn standpunt wilde vertolken ten aanzien van eigentijdse politieke problemen. Per slot van rekening vertelt het stuk de geschiedenis van een opstand, een revolutie. Er wordt zelfs gesuggereerd dat hij in de eerste plaats de Nederlandse opstand tegen Spanje viseert, die geleid had tot de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) en de onafhankelijkheidsstrijd van de Verenigde Provinciën. *Lucifer* zou goed te vergelijken zijn met de Prins van Oranje. Als opvolger van Karel V was Koning Filips II van Spanje 'Heer der Nederlanden'. Hij benoemde Willem van Oranje in 1559 tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Zoals *Lucifer* beweerde trouw te blijven aan God en zelfs in naam van het Opperwezen de wapens op te nemen ('ter bescherming van Gods rijk' zegt hij in vers 1262), zo beweerde ook Willem van Oranje dat zijn opstand niet tegen Filips II was gericht en dat hij de wettige vorst altijd trouw was gebleven (of zoals in het *Wilhelmus* staat: 'De koning van Spanje heb ik altijd geëerd'). De vraag is natuurlijk of Vondel het allemaal echt zo bedoeld heeft en of hij via het toneelstuk een oordeel heeft willen vellen over de Opstand der Nederlanden. Wat is jouw mening hierover?

Afbeelding: Willem van Oranje. (Publiek domein)

Bron: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:WilliamOfOrange1580.jpg>

25. Schrijf een analyse en een beoordeling van dit toneelstuk in een doorlopend betoog. De volgende vragen kunnen daarbij als leidraad dienen.

Leesverslag van een toneelstuk

0. Bibliografische gegevens. (Auteur, titel, plaats, uitgeverij, jaar.)

1. Inhoud en structuur

1.1. *Genre.* Komedie, tragedie, klassieke tragedie, klucht, melodrama, tragikomedie enz. Motiveer je keuze.

1.2. *Opbouw*

1.2.1. Hoe is het stuk ingedeeld? (In bedrijven, scènes enz.) Waarop is die indeling gebaseerd? (Bv. op het komen en gaan van personages, op een verplaatsing in de ruimte, op een verplaatsing in de tijd enz.)

1.2.2. Heeft het stuk een aristotelische opbouw? (Expositio, motorisch moment, ontwikkeling, climax, catastrofe, afwikkeling, peripetie enz.) Geef aan waar deze delen te situeren zijn.

1.3. *Personages*

1.3.1. Wie is het hoofdpersonage? Wie zijn de overige personages?

1.3.2. Hoe stel je je die personages concreet voor? (Taalgebruik, kostumering, gelaatsuitdrukking enz.)

1.3.3. Hoe leren we de personages kennen? (Door wat ze zelf doen en zeggen, door wat anderen over hen zeggen, door de reacties van anderen op hun gedrag of uitspraken enz.)

1.3.4. Beschrijf het karakter van het hoofdpersonage en van de andere personages.

1.3.5. Maakt het hoofdpersonage een ontwikkeling door? Beschrijf die ontwikkeling.

1.4. *Relaties*

1.4.1. Wat is de relatie tussen de personages? Wie zijn de medestanders van het hoofdpersonage? Wie zijn de tegenstanders?

1.4.2. Veranderen die relaties in de loop van het stuk? Op welke manier?

1.5. *Conflict*

1.5.1. Welke basisconflicten vind je in dit stuk? (Bv. tussen schijn en werkelijkheid, chaos en orde, individu en maatschappij, gevoel en verstand, vriendschap en vijandschap, goed en kwaad enz.) Geef aan welk conflict het belangrijkste is en leg uit waarom.

1.5.2. Worden die conflicten in de loop van het stuk opgelost? Op welke manier?

1.6. *Tijd*

1.6.1. Hoelang is de speelduur van het stuk (ongeveer)?

1.6.2. Geeft de auteur tijdsaanwijzingen? Welke?

1.6.3. Is het verhaal chronologisch? Zijn er flash-backs? Worden er sprongen in de tijd gemaakt?

1.7. *Ruimte*

1.7.1. Geeft de auteur plaatsaanduidingen en/of decoraanwijzingen?

1.7.2. Zijn de plaatsaanduidingen geografisch-nauwkeurig of vaag?

1.7.3. Welk soort decor past volgens jou het best bij dit stuk? Een realistisch of een abstract decor?

1.7.4. Hoe stel je je dat decor concreet voor? Denk ook aan rekvisieten, belichting, geluiden, muziek, videobeelden enz.

1.8. *Ontknoping*

1.8.1. Hoe eindigt het stuk? Is het een happy end, geen happy end of een open einde?

1.8.2. Was het einde voorspelbaar? Waarom wel of waarom niet?

1.9. *Thema*

1.9.1. Wat is het hoofdthema van het stuk?

1.9.2. Is dit thema volgens jou nog altijd actueel? Motiveer je antwoord.

1.10. *Spanning*

1.10.1. Is het stuk spannend?

1.10.2. Welke verteltechnieken gebruikt de auteur om het stuk spannend te maken? (Bv. onbeantwoorde vragen, toekomstverwachtingen, voorgevoelens, vooruitwijzingen, terugwijzingen, vertraging, versnelling enz.)

1.10.3. Heb je een kennisvoorsprong op de personages? Weet je al vooraf hoe het zal aflopen? Indien ja, kan het stuk je dan nog boeien? Waardoor?

2. Inhoud en werkelijkheid

2.1. Waarop is de inhoud van het stuk gebaseerd? Op waargebeurde feiten of op schriftelijke bronnen? Welke feiten of bronnen?

2.2. Geeft het stuk een beeld van de tijd waarin het is geschreven? Verklaar.

2.3. Welke kritiek geeft de auteur op de maatschappij van zijn tijd, op bepaalde historische figuren of op bepaalde ideeën?

2.4. Welk beeld van de wereld heeft de auteur? Welke levensvisie heeft hij?

2.5. Kunnen we ons voldoende inleven in de werkelijkheid van het stuk? Waarom wel of niet?

3. Beleving en waardering

3.1. Wat was volgens jou de bedoeling van de auteur met het stuk? (Bv. de lezer amuseren, aan het nadenken zetten, informatie geven, aanzetten om iets te doen, een boodschap of een mening geven over een eigentijds probleem enz.)
Is hem dat volgens jou gelukt?

3.2. Kon je meeleven met de personages en hun handelingen? Met wie? Waarom wel of niet? Voel je je persoonlijk betrokken bij de gebeurtenissen? Herken je iets van jezelf in het stuk?

3.3. Actualisering

3.3.1. Welke actuele problemen komen in dit stuk aan de orde?

3.3.2. Heeft het stuk een universele, tijdloze betekenis? Is het thema erg tijdsgebonden of is het van alle tijden? Verklaar.

3.3.3. Vind je dat dit stuk vandaag de dag opnieuw opgevoerd zou moeten worden? Waarom wel of niet?

Websites

<https://literairecanon.be/nl/werken/lucifer>

<https://literairecanon.be/nl/werken/media-lucifer>

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Lucifer_\(toneelstuk\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Lucifer_(toneelstuk))

<https://neerlandistiek.nl/tag/lucifer/>

<https://kleineuil.nl/boeken/lucifer/>

<https://didactieknederlands.nl/handboek/2020/12/historische-letterkunde-deel-1-historische-literatuur/>

<https://www.doenwatjezelfwil.be/het-eerste-bedrijf-van-vondels-lucifer-de-wortels-van-het-kwaad/>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Boom_van_de_kennis_van_goed_en_kwaad

<https://neerlandistiek.nl/2023/01/vondels-lucifer-in-de-klas/>

<https://neerlandistiek.nl/2023/01/kunst-en-wetenschap/>

<https://neerlandistiek.nl/tag/lucifer/>

<https://neerlandistiek.nl/2023/01/vondels-lucifer-1654-hertaald-2022/>

<https://literairecanonindeklas.be/werken/lucifer>

Jan Uyttendaele